

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังมีรายละเอียดเรียงตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
 - 1.1 สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม
 - 1.2 หลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม
 - 1.3 นโยบายสิ่งแวดล้อม
2. แนวคิดของกรมการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน
 - 2.1 ประวัติความเป็นมาของกรมการพัฒนาชุมชนและบทบาทหน้าที่
 - 2.2 แผนแม่บทด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน
 - 2.3 บทบาทหน้าที่ของอาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน
 - 2.4 การประกวดกิจกรรมตำบลเขียวขจีดีเด่น
3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 4.1 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม
 - 4.2 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์
 - 4.3 ทฤษฎีการจูงใจของเฮอริชเบอร์ก
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดของการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

1.1 สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

ได้มีนักวิชาการ ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมหลายท่าน ได้เสนอแนวคิดในเชิงความหมาย สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ความหมายและปัญหาสิ่งแวดล้อม

วาณี หาญสวัสดิ์ (2538 :17-20) ได้ให้ความหมายและปัญหาสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม เช่น วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ เป็นต้น มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้าง หรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ มีการแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ประเภท คือ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประเภทที่หนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าไม้ ภูเขา

ประเภทที่สอง คือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา อันได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางด้านเทคโนโลยี คือ วิชาความรู้ที่มนุษย์เรียนรู้ หามาใช้ตัดแปลงสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ให้เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ หรือทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ หรือคุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ก็คือ กฎเกณฑ์ ข้อตกลง ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เผชิญอยู่และส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนการพัฒนาในสังคมมนุษย์ที่สำคัญ มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. **ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ** การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นในอดีต ปัจจุบันและในอนาคต จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยพื้นฐานประกอบกับมนุษย์มีความต้องการเพิ่มมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บนพื้นดิน พื้นน้ำ ในอากาศ หรือในโลกลดน้อยลงตามลำดับ

2. **ปัญหาสารพิษ** ในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยผ่านกระบวนการผลิตทั้งในทางเกษตรและอุตสาหกรรม อีกทั้งการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดสารพิษขึ้น และสารพิษที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะในปริมาณและความเป็นพิษมากน้อยเพียงใดก็ตาม จะถูกทิ้งอยู่ในสิ่งแวดล้อม หรือหลงเหลืออยู่ในโลกที่ใดที่หนึ่ง ดังนั้น มนุษย์จึงย่อมได้รับผลกระทบจากสารพิษไม่มากนัก

3. **ปัญหาประชากร** ปัจจุบันประชากรโลกมี 5,000 ล้านคน จะเพิ่มเป็น 10,000 ล้านคน ในศตวรรษหน้า ปัญหาที่สำคัญ คือ 90% ของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นนี้ ได้อยู่ในประเทศที่ยากจนด้อยพัฒนาอยู่แล้ว ประเทศดังกล่าวมีอัตราเพิ่มของประชากรถึง 3 - 4 % ต่อปี จึงทำให้เกิดความอดอยาก ขาดแคลน ขาดที่อยู่อาศัย บางแห่งไปแออัดกันอยู่ในเมืองใหญ่ เช่น เม็กซิโกซิตี มีคนอยู่ถึง 20 ล้านคนอย่างผิดสุขลักษณะ แม้บางประเทศได้พยายามใช้วิธีการควบคุมประชากรด้วยมาตรการบังคับที่เข้มงวด แต่วิธีการควบคุมดังกล่าวก็ไม่ได้ผลมากนัก ส่วนประเทศไทยสามารถลดอัตราเพิ่มจาก 3.2 % มาเป็น 1.6 % ภายในเวลา 15 ปี นับว่าดีเกินการได้ดีมาก

4. **ปัญหาของระบบนิเวศ** ระบบนิเวศไม่อาจจะใหญ่โตกว้างขวางหรือมีความจำกัดเพียงใด ก็จะต้องมีความสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยถ่ายเทให้แก่กันและกัน และในระบบนิเวศเองก็มีองค์ประกอบทั้งทางกายภาพและชีวภาพที่จะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่กิจกรรมของมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งสร้างสารพิษขึ้น ได้ก่อให้เกิดความไม่สมดุลขึ้นในระบบนิเวศปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นผลมาจากความไม่สมดุลของระบบนิเวศที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การเกิดแผ่นดินไหว แผ่นดินถล่มในประเทศรัสเซีย การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าและพืช การเกิดอุทกภัยในบังคลาเทศ อินเดีย และภาคใต้ของไทย ความร้อนและความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นในบางภูมิภาคของโลก รวมทั้งการลดลงของโอโซนในบรรยากาศ เหล่านี้ เป็นต้น

สำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยที่เห็นเด่นชัด คือ ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การสูญเสียบ่าไม้ สัตว์ป่า การขาดพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค การเกิดความเสียหายในแหล่งน้ำที่สำคัญ ปัญหาดินเค็ม ดินเปรี้ยว ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตร และอุตสาหกรรม ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ คือ ความแห้งแล้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเกิดอุทกภัยที่ภาคใต้ การขาดแคลนน้ำในแหล่งที่เป็นต้นน้ำลำธาร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2542 : 46 - 263) กล่าวว่า **สิ่งแวดล้อมแท้** คือ ธรรมชาติ **สิ่งแวดล้อมเทียม** คือ เทคโนโลยี ซึ่งตัวมันเองเป็นสภาพแวดล้อมใหม่สำหรับมนุษย์เป็นสภาพแวดล้อมที่แปลกปลอมแทรกซ้อนขึ้นมาทับธรรมชาติ มนุษย์ในกระแสอารยธรรม ปัจจุบันได้นำความรู้ไปใช้ในการที่จะเอาชนะและจัดการกับธรรมชาติ ตามปรารถนาของตนและถือว่าย่างนี้คือความสำเร็จ แต่ตามเกณฑ์มาตรฐานข้างต้นนี้ก็ถือว่าการสร้างโลกแห่งการเบียดเบียน ซึ่งปรากฏผลออกมาแล้วว่าจะนำมาซึ่งความวิบัติและพิบัติแก่โลกทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่มนุษย์เอง เรียกได้ว่าเป็นการใช้ความรู้ไม่เป็น ทำให้เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นในที่สุด ฉะนั้น มนุษย์จึงควรเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ พร้อมทั้งพัฒนาความสามารถที่จะใช้ความรู้นั้นด้วย แล้วนำปัญญาความรู้นั้นไปใช้ด้วยเจตจำนงที่จะสนองความคิดหมายที่จะทำโลกให้ดีขึ้น แทนที่จะใช้ความรู้นั้นเอาชนะธรรมชาติ ก็คิดสูงไปกว่านั้นว่า จะใช้ความรู้นั้นจัดปรับปรุงระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ให้ธรรมชาติอำนวยประโยชน์ หรือผลดีแก่ตน โดยไม่เกิดผลเสียหายทั้งแก่ธรรมชาติและตนเอง แทนที่จะเกิดผลในทางเบียดเบียนกัน ก็เกิดผลในทางเกื้อกูลกัน อันถือได้ว่าเป็นความสำเร็จที่แท้จริง และนี่จึงจะเป็นชัยชนะที่แท้จริงของมนุษย์

วีรวัดนี้ ปุณฺณสโร และคณะ (2540 : 13 - 19) ได้ให้ความหมาย ความสำคัญ สภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ อย่างไรก็ตามสิ่งแวดล้อมอาจแยกออกเป็นลักษณะกว้าง ๆ ได้ 2 ส่วน คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรทุกประเภท
2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่น ในอดีตปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติตามระบบนิเวศยังไม่เกิดขึ้นมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนในยุคต้น ๆ นั้นมีชีวิตอยู่ได้อิทธิพลของธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติสามารถปรับดุลย์ของตัวเองได้ ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงจึงยังไม่ปรากฏ แต่อย่างไรก็ตามจากการที่ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น มนุษย์ได้ชวนชวหาความสุขสบายมากขึ้น มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น และเกือบทุกประเทศต่างก็มุ่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างจริงจัง ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงปรากฏให้เห็นบ้าง แต่ก็ยังพอที่จะอยู่ในวิสัยและสภาพที่รับได้

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
 ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงเมื่อไม่กี่ปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเรียกกันว่า "ทศวรรษแห่งการพัฒนา" นั้น ปรากฏว่า ได้เกิดมีปัญหารุนแรงทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในบางส่วนของโลก และปัญหาดังกล่าวนี้อีกมีลักษณะคล้ายคลึงกันในทุกประเทศ ทั้งที่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา เช่น

- ปัญหาทางด้านภาวะมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ
- ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลายและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ ทั้งที่เป็นอาหารและที่ควรจะอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา เป็นต้น
- ปัญหาที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ เช่น การวางผังเมืองและชุมชนไม่ถูกต้องทำให้เกิดการแออัดยัดเยียด การใช้ทรัพยากรผิดประเภทและลักษณะ ตลอดจนปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมและปัญหาจากของเหลือทิ้งอันได้แก่ขยะมูลฝอย เป็นต้น

สาเหตุของปัญหา

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุหลักของปัญหามีอยู่

2 ประการ คือ

1. การเพิ่มของประชากร (Population Growth) ปัจจุบันการเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยทั่วโลกมีแนวโน้มสูงมากขึ้น แม้ว่าการรณรงค์เรื่องการวางแผนครอบครัวจะได้ผลดี แต่ปริมาณการเพิ่มของประชากรก็ยังอยู่ในอัตราทวีคูณ (Exponential Growth) เมื่อผู้คนมากขึ้น ความต้องการบริโภคทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นทุกทาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน เครื่องใช้สอย ฯลฯ

2. การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (Economic Growth & Technological Progress) ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้น ทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็น ขั้นพื้นฐานของชีวิต มีความจำเป็นต้องให้พลังงานมากขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกัน ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีก็ช่วยเสริมให้วิธีการนำทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น นักวิชาการสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า มนุษย์เป็นตัวการสำคัญในการทำลายธรรมชาติและสภาวะแวดล้อม ดังนั้นวิธีการแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมที่ตรงจุดที่สุดคือ การแก้ที่พฤติกรรมของคนอันเป็นสาเหตุของปัญหา

จากการเร่งรัดพัฒนาที่มากเกินไปนั้นการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และเทคโนโลยีก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมในด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทุกฝ่ายจึงเริ่มตระหนักถึงพิษภัยที่จะเกิดขึ้น ในที่สุดก็เห็นพ้องกันว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นควรเป็นการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยคำนึงถึงคุณภาพแห่งสภาวะแวดล้อมและธรรมชาติไว้ด้วย หลักพื้นฐานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ควรจะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผลดีในทางเศรษฐกิจ
2. ความเหมาะสมในทางสังคม
3. เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางเทคโนโลยี
4. เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ในด้านสิ่งแวดล้อม

สวัสดี สุงเนิน (2543: 1 - 9) ได้เสนอถึง ความหมาย ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น มีชีวิต หรือไม่มีชีวิต มีรูปธรรมหรือนามธรรม และมีความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ เช่น แสงแดด แม่น้ำ ถนน บ้านเรือน โบราณสถาน ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมสามารถจำแนกตามการเกิดได้ 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment)

ประกอบด้วย สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ได้แก่ มนุษย์ พืช และสัตว์ กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น อากาศ แสงแดด น้ำ ดิน แร่ ภูมิประเทศ ตลอดจนปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Manmade Environment) ประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการดัดแปลงธรรมชาติให้เหมาะสมกับความต้องการหรือใช้ประโยชน์ของมนุษย์มากขึ้น จำแนกได้ 2 จำพวก คือ

2.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) คือ สิ่งที่มีรูปร่าง มองเห็นได้และจับต้องได้ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้าง เช่น บ้านเรือน โรงงาน ถนน รถยนต์ ดอกไม้ สวนผลไม้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือไม่มีตัวตนและจับต้องไม่ได้ อาจสร้างขึ้นโดยตั้งใจ ไม่ได้ตั้งใจ หรือเพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน เช่น ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม กฎหมาย การทะเลาะวิวาท และการศึกษา เป็นต้น

ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีความสำคัญต่อการคงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลในโลก โดยเป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิตและเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น คนและสัตว์ต้องการอากาศออกซิเจนเพื่อการหายใจและการเผาผลาญอาหาร หากอากาศเป็นพิษจะทำให้สิ่งมีชีวิตตายได้ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ กล่าวคือ

1. มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน สิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ดังจะเห็นได้ทั่วไปว่าในทำเลที่เหมาะสมจะมีมนุษย์อยู่หนาแน่น โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบตามหุบเขา แต่หากมีลักษณะตรงกันข้ามมนุษย์จะอพยพไปสู่สภาพแวดล้อมที่ดีกว่าทันที

2. มีอิทธิพลต่อลักษณะที่อยู่อาศัย การสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ในแต่ละภูมิภาคจะมีโครงสร้าง รูปแบบ และการใช้วัสดุที่แตกต่างกัน เพื่อให้เหมาะสมกับภูมิอากาศ เช่น ในเขตอบอุ่นและเขตนานวมักเป็นบ้านอิฐหรือคอนกรีตมุงกระเบื้อง มีประตู

หน้าต่างมิดชิด และมีเตาผิงให้อบอุ่น ส่วนบ้านคนไทยสมัยก่อนจะเป็นบ้านไม้ได้ดูสูง หลังคาจั่ว มุงหญ้าคา จาก ใบตองหรือใบพลวง ซึ่งหาง่ายและระบายอากาศได้ดีเหมาะกับสภาพอากาศในเขตร้อนชื้นที่มีความชื้นสูงในฤดูฝน ร้อนและแห้งแล้งในฤดูแล้ง บ้านแบบไทยจึงเหมาะกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยอย่างแท้จริง

3. เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิต เช่น ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ราบลุ่ม มีลมมรสุม ป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ มนุษย์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดอนเหนือของอาฟริกาหรือเอเชียตะวันตกเฉียงใต้มีสภาพแห้งแล้งเป็นทะเลทราย มนุษย์จะดำรงชีพโดยการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อนไปตามแหล่งน้ำและทุ่งหญ้ารอบโอเอซิส ส่วนบริเวณเขตร้อนย์สุทธอากาศจะร้อนฝนตกตลอดปี มีป่าดงดิบอุดมสมบูรณ์ มนุษย์จะดำรงชีพด้วยการเก็บของป่าและล่าสัตว์

4. มีความสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองและความผาสุกของมนุษย์ กล่าวคือ หากประเทศใดมีทรัพยากรมาก รู้จักใช้อย่างเหมาะสม จะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคง และเจริญก้าวหน้า เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมมนุษย์

5. มีความสำคัญทางด้านวิชาการและเอกลักษณ์ของชาติ

สิ่งแวดล้อมที่เป็นงานศิลปกรรม โบราณสถาน และโบราณวัตถุ แสดงออกถึงวิวัฒนาการและความรุ่งเรืองของมนุษย์ในอดีต เป็นเอกลักษณ์หรือความภาคภูมิใจของบุคคลในชาติ

นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมที่สวยงาม ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ยังอำนวยความสะดวกในด้านการศึกษาพักผ่อนหย่อนใจได้เป็นอย่างดี สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงานและรายได้อย่างมากมาย

ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์เป็นผู้ใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ในสมัยโบราณมนุษย์จะอยู่กับธรรมชาติโดยการปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เมื่อมีความเจริญมากขึ้นจึงพยายามลดอิทธิพลของธรรมชาติ โดยดัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้เปลี่ยนไปตามความต้องการ และมีการนำทรัพยากรไปใช้อย่างมากมาย หากไม่มีการจัดการที่ดีจะทำให้ธรรมชาติปรับสภาพไม่ทันจนขาดเสถียรภาพ เกิดความ

เสื่อมโทรมและมลพิษ เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สุขภาพอนามัย และทำให้มนุษย์ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข จึงควรมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมให้รัดกุม

1.2 หลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม

ความเป็นมา จากสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในช่วงการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้หลายฝ่าย อาทิเช่น นักวิชาการ ผู้บริหารทุกระดับ ได้หันมาให้ความสำคัญและสนใจ ในด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และหาแนวทางในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สิ่งแวดล้อมเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการดำรงชีพของมนุษย์อย่างยั่งยืนต่อไป

ในที่สุดเมื่อปี พ.ศ. 2515 (พระธรรมปฏิภา (ป.อ. ปยุตโต). 2542 : 54 - 65) สหประชาชาติได้จัดประชุมสมาชิก รวม 113 ประเทศ เรียกชื่อว่า การประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสตอกโฮล์ม (Stockholm) ซึ่งถือว่านี้คือการเริ่มยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ ในเดือนมิถุนายน 2535 (1992) ก็ได้มีการประชุมสุดยอดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ที่กรุงริโอ เดอ จานโร (Rio de Janeiro) ประเทศบราซิล เรียกชื่อว่า การประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development) มีหัวหน้ารัฐบาลมาร่วมประชุม 118 ประเทศ และเมื่อสิ้นสุดการประชุม 153 ประเทศ ได้ลงนามในสนธิสัญญา 2 ฉบับ ว่าด้วยการป้องกันแก้ไข ปัญหาอุณหภูมิโลกสูงขึ้น (Global Warming) และว่าด้วยการอนุรักษ์สภาพหลากหลายทางชีวภาพโลก (Biological Diversity) นอกจากนั้นยังได้มีมติเห็นชอบออกประกาศ หลักการแห่งสิ่งแวดล้อม และร่างแผนปฏิบัติการสำหรับทศวรรษ 1991 - 1999 และศตวรรษที่ 21 เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เรียกว่า Agenda 21 และคณะกรรมการโลก ว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ได้เขียนรายงานไว้เรียกว่า Our Common Future ให้คำกััดความ คำว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" (Sustainable Development) ดังนี้

"Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs." แปลว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของปัจจุบัน

โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถของเขา ในการที่จะสนองความต้องการของเขาเอง

จากหลักการแห่งสิ่งแวดล้อม จึงสรุปได้ว่า การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ให้สิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงประโยชน์ต่อมนุษย์ในการดำรงชีพ คือ **หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน** โดยให้ ประเทศต่าง ๆ นำมากำหนดเป็นนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ กิจกรรมในการ บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมให้ควบคู่กับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ จนถึงปัจจุบัน

1.3 นโยบายสิ่งแวดล้อม

การกำหนดนโยบายสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ได้สนองตอบหลักการ แห่งสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติ ตามกรอบแนวทาง "การพัฒนาที่ยั่งยืน" โดยได้กำหนด หลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายของรัฐบาลตลอดมา ดังนี้

1.3.1 **สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญ**

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดแนวนโยบาย ของรัฐเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และให้สิทธิและอำนาจหน้าที่แก่ประชาชนและชุมชนในเรื่องของ การจัดการสิ่งแวดล้อมในหลายมาตรา คือ

1) **หน้าที่ของรัฐในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม**

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพ สิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อ สุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

2) **หน้าที่ของรัฐในการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น**

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

2. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะกรณีที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน

3. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

3) สิทธิเสรีภาพของบุคคล และชุมชน

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

1.3.2 สารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 8

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544)

ได้กำหนดแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

Rajabhat Mahasarakham

1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยแนวทางการบริหารจัดการเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ และเกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศวิทยา รวมทั้งการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเป็นฐานในการพัฒนาประเทศในระยะยาว การจัดระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์และควบคุมดูแลอย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดสรรอย่างเป็นระบบ เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนอย่างแท้จริง รวมทั้งการบริหารจัดการเพื่อป้องกันและบรรเทาภัยอันเกิดจากธรรมชาติ

2) การพัฒนาเศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องและมีเสถียรภาพ โดยมีความสมดุลกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลรักษาและบริหารจัดการอย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่คนรุ่นหลัง คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีเมืองและชุมชนที่น่าอยู่อาศัย มีความปลอดภัย เป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ

4) การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ให้สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของคน รวมทั้ง

ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

5) ให้มีการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตได้อย่างยั่งยืน ปรับระบบบริหารจัดการ เปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการ

1.3.3 สารสำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549)

ได้กำหนดแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1) ส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนและท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น โดยจะต้องเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ที่ถูกต้องในการวิเคราะห์ กลั่นกรอง รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน

2) การจัดการมลพิษ

2.1) ให้มีระบบกำจัดของเสีย โดยให้ท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการหรือให้เอกชนเข้ามาร่วมและลงทุนในการก่อสร้างและการบริหาร ตลอดจนให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการเสียค่าบริการตามหลัก " ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย "

2.2) ให้ความสำคัญกับการป้องกัน ลดมลพิษ และเร่งฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยการนำเอากลไกและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ และการวางโครงการให้เหมาะสมกับพื้นที่ รวมทั้งเปิดรับข้อคิดเห็นจากประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการรับฟังข้อคิดเห็นของประชาชนก่อนการตัดสินใจใด ๆ เพื่อลดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ

2.3) เทคโนโลยีสะอาด ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสะอาดมาใช้ ในการผลิตสินค้าและบริการ การลดมลพิษ และส่งเสริมการนำกลับมาใช้ใหม่ รวมทั้งการส่งเสริมเทคโนโลยีท้องถิ่น

2.4) การจัดการสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การเป็นภาคีหรือร่วมมือกับต่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อมจะส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตและการบริโภคของประชาชน จะต้องเพิ่มความเข้มแข็งขององค์กรและเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรในหน่วยงานทั้งทางวิชาการและทางปฏิบัติ เพื่อให้โครงสร้างขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อมมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.5) ศึกษาผลกระทบข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อกำหนดท่าทีและความร่วมมือของประเทศด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งรักษาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปเป็นแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

มนุษย์อาศัยอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม และใช้สิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างยิ่ง ถ้าสิ่งแวดล้อมดี ความเป็นอยู่ของมนุษย์จะดีตามไปด้วย ถ้าสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ หรือเสื่อมโทรมมนุษย์ก็จะได้รับความเดือดร้อนเช่นกัน การพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากมาย ซึ่งมนุษย์จะต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความคงอยู่ของมนุษย์เอง จึงจำเป็นจะต้องทำการศึกษาสภาพปัญหา สาเหตุที่เกิดขึ้นให้เข้าใจ เพื่อปรับระบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมให้บังเกิดผลดี เชื้อประโยชน์ต่อมนุษย์และสามารถดำรงชีพออยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นสุขและยั่งยืนตลอดไป

ดังนั้นทุกคนในชุมชน รวมทั้งผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจำเป็นต้องรู้และเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่และเป็นแรงจูงใจให้สามารถปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

2. แนวคิดของกรมการพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

2.1 ประวัติความเป็นมาของกรมการพัฒนาชุมชนและบทบาทหน้าที่

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2505 โดยแยกงานพัฒนาชุมชนออกจากกรมมหาดไทย ตั้งเป็นกรมใหม่เรียกว่า "กรมการพัฒนาชุมชน" สังกัดกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2505 เป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนาชุมชน มีหน้าที่ให้การศึกษาและพัฒนาศึกษาเรียนรู้ของประชาชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เด็ก เยาวชน สตรี อาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาชุมชนขององค์กรชุมชน อาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่นโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนให้สอดคล้องกับภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น

รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในชุมชน ส่งเสริมการดำเนินงานบริหารการพัฒนาชนบทอย่างเป็นระบบ และเป็นรูปธรรม โดยพัฒนาระบบข้อมูลให้เป็นพื้นฐานของการจัดทำแผนพัฒนาชนบท ทุกระดับ พัฒนาองค์กรให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล และสนับสนุน การจัดทำแผนพัฒนาตำบลให้เป็นแนวทางในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในพื้นที่ เพื่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ เศรษฐกิจ ชุมชนดีและสิ่งแวดล้อมยั่งยืน (กรมการพัฒนาชุมชน. 2541 : 1)

2.2 แผนแม่บทด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นภารกิจสำคัญประการ หนึ่งของกรมการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งให้ครอบครัว อาสาสมัคร ชุมชน มีศักยภาพและสามารถ บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี เชื้อต่อการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการส่งเสริมการสร้างตระหนักรู้ ปลูกจิตสำนึกและการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมการมีส่วนร่วมของครอบครัว อาสาสมัครและชุมชน พื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมการพัฒนาชุมชนจึงได้กำหนดเป็นแผนแม่บทดัง ต่อไปนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน. 2542 : 13)

2.2.1 วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ให้ครอบครัว อาสาสมัคร และชุมชน มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกจิตสำนึก เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ บทบาทหน้าที่ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

2.2.2 ยุทธศาสตร์

- 1) ส่งเสริมให้อาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน เป็นแกนนำ ในการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักและเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) เสริมสร้างให้ประชาชนมีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ
- 3) สนับสนุนให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม มาใช้ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 4) สร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายองค์กรชุมชนด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2.3 มาตรการ

- 1) วรรณคดี เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน และองค์กรชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) ส่งเสริมให้ประชาชน องค์กรชุมชน เรียนรู้ร่วมกันและรวมพลังในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 3) ส่งเสริมการรวมกลุ่มและพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรน้ำ ให้แก่ผู้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเดียวกัน
- 4) สนับสนุนให้อาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ศึกษา สำรวจ และรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมภายในชุมชน ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 5) จัดตั้งองค์กรชุมชนและพัฒนาเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2.4 ตัวชี้วัดผลสำเร็จ

- 1) ทุกครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- 2) กลุ่มผู้ใช้น้ำมีการวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำของตนเอง
- 3) มีการจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- 4) ทุกตำบลมีกิจกรรมของอาสาพัฒนาชุมชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 5) มีตำบลเขียวขจีดีเด่น
- 6) มีทำเนียบและมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 7) มีการจัดประชาคมเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในหมู่บ้าน ตำบล
- 8) ครัวเรือนผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน ข้อ 15 เรื่อง การจัดบ้านเรือนและบริเวณบ้านให้เป็นระเบียบและถูกสุขลักษณะ ข้อ 16 เรื่อง ไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ ข้อ 35 เรื่อง ครัวเรือนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนและท้องถิ่น และข้อ 36 เรื่อง ครัวเรือนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน
- 9) หมู่บ้านผ่านเกณฑ์ กชช. 2 ค. ข้อ 27, 28, 29 เรื่อง น้ำ ดิน และป่าไม้
- 10) มีแหล่งเพาะซากกล้าไม้

2.3 บทบาทหน้าที่ของอาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน

อาสาสมัคร (Volunteer) หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน และจะต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ทำงานด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยการถูกบังคับ หรือเพราะเป็นเจ้าหน้าที่
2. เป็นงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคม หรือ สาธารณประโยชน์
3. กระทำโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน ผลตอบแทนที่อาสาสมัครได้รับ คือ ความสุขใจ ความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานอื่นเป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

คำว่า "อาสาสมัคร" นอกจากหมายถึงบุคคลซึ่งเป็นรูปธรรม ยังหมายถึงจิตและวิญญาณของอาสาสมัคร (Spirit of Volunteer) ซึ่งเป็นนามธรรมและหมายถึง การทำงานด้วยความสมัครใจเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น ประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนที่เป็นเงินหรือวัตถุ เช่น การทำหน้าที่โดยไม่เห็นแก่เหนื่อยระงวาลหรือผลประโยชน์ (สมพร เทพสิทธิ์า. 2541 : 1-2)

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย มีอำนาจหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของประชาชน พัฒนาองค์กร อาสาสมัคร และผู้นำท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน ตำบล (พระราชกฤษฎีกาการแบ่งส่วนราชการกรมการพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2535) โดยมีวิธีการทำงานที่ยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด การที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพวิธีหนึ่ง คือ การให้ประชาชนพิจารณาตนเองทำงานด้วยความเต็มใจ และเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยการเป็นอาสาสมัคร หรืออาสาพัฒนาชุมชน (กรมการพัฒนาชุมชน. 2540 : 17-45)

ปัจจุบันมีระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการอาสาพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2535 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2537 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2538 เป็นกฎหมายรองรับการปฏิบัติงาน โดยในระเบียบฯ กำหนดวิธีการคัดเลือกอาสาพัฒนาชุมชนและผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ดังนี้

ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) จัดประชุมชาวบ้านเพื่อคัดเลือกอาสาพัฒนาชุมชน หมู่บ้านละไม่น้อยกว่า 4 คน จากนั้นให้สภาตำบลหรือองค์การบริหาร

ส่วนตำบลจัดให้มีการประชุมอาสาพัฒนาชุมชน (อช.) ทุกหมู่บ้านในตำบลเพื่อทำการคัดเลือกผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) ตำบลละ 2 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน ให้นายอำเภอออกคำสั่งแต่งตั้งอาสาพัฒนาชุมชน (อช.) และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดออกคำสั่งแต่งตั้งผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) ให้ อช. และผู้นำ อช. อยู่ในตำแหน่งตามวาระคราวละ 2 ปี และเมื่อได้ปฏิบัติงานครบวาระแล้ว มีสิทธิได้รับคัดเลือกให้ปฏิบัติงานในตำแหน่งต่อได้อีกไม่เกิน 1 วาระ

อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) มีหน้าที่ปฏิบัติงานในหมู่บ้านที่ได้รับการคัดเลือก ดังนี้

1. ช่วยเหลือ สนับสนุน การดำเนินงานตามแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน
2. กระตุ้นให้องค์กรประชาชน รู้สภาพปัญหาของหมู่บ้าน และสามารถวางแผนงานเพื่อแก้ไขปัญหาได้เอง รวมถึงการกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. ริเริ่ม และสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนา โดยเป็นที่ปรึกษา กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มอาสาสมัคร ตลอดจนองค์กรประชาชนและกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ
4. เป็นผู้ประสานงานระหว่างองค์กรประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน หรือเอกชนอื่น ๆ
5. ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล หรือทางราชการมอบหมาย

ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำ อช.) มีหน้าที่ปฏิบัติงานในตำบลที่ได้รับคัดเลือก ดังนี้

1. มีหน้าที่ตามข้อ 1 - 5
2. เป็นผู้ประสานงานระหว่างอาสาพัฒนาในตำบล
3. เป็นผู้แทนของอาสาพัฒนาชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

ในปี พ.ศ. 2538 กองพัฒนาอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่นได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของ อช./ผู้นำ อช. ดังนี้

1. เป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล คือ

1.1 จัดเก็บข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลแหล่งน้ำระดับหมู่บ้าน และจัดทำแผนงาน โครงการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล

1.2 สร้างและปรับปรุง บำรุง รักษา สาธารณสมบัติ ตลอดจนการส่งเสริมวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีของประชาชน

1.3 ประสานงานกิจกรรมการพัฒนาระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ

2. เป็นผู้ช่วยเหลือ สนับสนุน การปฏิบัติงานของพัฒนากรโดยรวม

2.1 จัดทำ ปรับปรุงและปฏิบัติงานที่ศูนย์ข้อมูลระดับตำบล

2.2 จัดตั้ง พัฒนาและสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มต่างๆในหมู่บ้าน ตำบล

2.3 จัดตั้ง และร่วมกิจกรรมชมรมอาสาพัฒนาชุมชน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 กองพัฒนาอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น ได้กำหนดสิ่งที่

คาดหวัง หรือต้องการให้เป็นผลงานของ อช./ผู้นำ อช. คือ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

1. งานพื้นฐาน (เป็นงานที่ อช./ผู้นำ อช. ทุกคนต้องทำ)
Rajabhat Mahasarakham University

1.1 จัดเก็บข้อมูล จปฐ.

1.2 จัดเก็บข้อมูล กชช 2 ค.

1.3 จัดเก็บข้อมูลสภาพโครงสร้างพื้นฐานและอื่นๆ

1.4 รวบรวมสภาพปัญหา และจัดกิจกรรมเพื่อป้องกัน/แก้ไขปัญหา

1.5 นำเสนอปัญหา และกิจกรรมเพื่อการป้องกัน/แก้ไขปัญหา ต่อ กม./

สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล

2. งานขั้นต้น (เป็นงานที่ อช. / ผู้นำ อช. ควรทำ) เป็นโครงการ/กิจกรรม เพื่อป้องกัน/แก้ไขปัญหาจากข้อมูลที่ค้นพบ และเป็นผู้นำกลุ่ม/มวลชนดำเนินการได้แก่

2.1 นำพลังมวลชนร่วมกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ อย่างน้อย 6 วัน ในรอบปี เช่น

2.1.1 วันครบรอบการก่อตั้งโครงการอาสาพัฒนาฯ (วันที่ 28

มกราคม ของทุกปี)

2.1.2 วันเด็กแห่งชาติ

2.1.3 วันรณรงค์สำรวจซ่อมสร้างภาชนะเก็บกักน้ำ (วันที่ 7-14 มกราคม ของทุกปี)

2.1.4 วันแม่แห่งชาติ (วันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี)

2.1.5 วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา

2.1.6 วันเยาวชนแห่งชาติ (วันที่ 20 กันยายน ของทุกปี)

2.1.7 วันพัฒนา (วันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปี)

2.1.8 วันกตัญญู วันสงกรานต์ วันครอบครัว (วันที่ 13 - 14

เมษายน ของทุกปี)

2.2 นำกลุ่มพลังมวลชนทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอย่างน้อย 1 กิจกรรม ในรอบเดือน เช่น

2.2.1 ปลูก/บำรุงรักษาต้นไม้ในที่สาธารณะของชุมชน เช่น ป่าชุมชน ริมถนน วัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์ข้อมูลระดับตำบล ศาลาประชาคม สวนสาธารณะ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2.2.2 สร้าง ซ่อมแซม ตกแต่ง ทำความสะอาดแหล่งน้ำ สาธารณสมบัติของชุมชน เช่น วัด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์ข้อมูลระดับตำบล ศาลาประชาคม ที่อ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้าน โรงเรียน ถนน สะพาน บ่อน้ำ สระ คู คลอง อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

2.2.3 การพัฒนาจิตใจ (การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา)

2.3 งานขั้นก้าวหน้า (เป็นงานที่ อช. /ผู้นำ อช. ควรทำ)

2.3.1 โครงการกำจัดขยะในชุมชน เช่น จัดตั้งกองทุนกำจัดขยะ กองทุนปุ๋ยหมัก เป็นต้น

2.3.2 โครงการสหราชอาณาจักรอบอุ่น เช่น สหราชอาณาจักรที่พ่อแม่ ลูก อยู่อาศัยในครัวเรือนอย่างพร้อมหน้ากัน ร่วมปรึกษาหารือในการทำกิจกรรมช่วยเหลืองานในครอบครัว มีความสามัคคี ช่วยเหลือสังคม นำมาเชิดชูเกียรติเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันครอบครัว วันกตัญญู วันสงกรานต์ เป็นต้น

2.3.3 โครงการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาในชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ การป้องกันปัญหายาเสพติด การรณรงค์ป้องกันโรคเอดส์ การพัฒนาอาชีพ เงินทุนท้องถิ่น การก่อสร้างสาธารณสมบัติ เป็นต้น

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา กรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดงานเอกลักษณ์ของ อช./ผู้นำ อช. และชมรม อช. คือ "การเป็นแกนนำด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน" โดยมีรูปแบบการดำเนินงาน ดังนี้

ตารางที่ 1 รูปแบบการดำเนินงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของอาสาพัฒนาชุมชน / ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน / ชมรมอาสาพัฒนาชุมชน

ลักษณะผลงาน	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย
1. หมู่บ้าน ตำบล มีความสะอาด ปราศจากขยะและมลพิษ	1. คริวเรือนจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ 2. คริวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ 3. คริวเรือนร่วมกิจกรรมป้องกันและควบคุมสิ่งแวดล้อม	ร้อยละ 60 ร้อยละ 95 ร้อยละ 90
2. หมู่บ้าน-ตำบลมีความร่มรื่นเขียวชอุ่ม และสวยงาม	4. คริวเรือนปลูกพืชผักสวนครัว รั้วกินได้ 5. คริวเรือนปลูกไม้ดอก ไม้ประดับบริเวณบ้าน 6. มีการปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ บริเวณที่สาธารณะ	ร้อยละ 80 ร้อยละ 60 2 แห่ง/หมู่บ้าน
3. หมู่บ้าน-ตำบลมีและใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน	7. คริวเรือนที่ทำการเกษตร ทำปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุที่ย่อยสลายได้ 8. คริวเรือน ประดิษฐ์ คิดค้น หรือนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาใช้ 9. คริวเรือนที่ทำการเกษตรใช้สารธรรมชาติ	ร้อยละ 50 ร้อยละ 50 ร้อยละ 50
4. หมู่บ้าน-ตำบลมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	10. มีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมระเบียบกลุ่มและทุนของกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มเขียวชอุ่ม 11. มีป้ายคำขวัญเชิญชวนให้คนในหมู่บ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 12. มีแหล่งเพาะซาก้าไม้ (นับรวมทั้งที่ทำใช้เองในครัวเรือน) 13. คริวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 14. คริวเรือนปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น อย่างน้อย 1 ต้น/ปี 15. คริวเรือนร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	1 กลุ่ม/หมู่บ้าน 5 ป้าย/หมู่บ้าน 1 แห่ง/หมู่บ้าน ร้อยละ 50 ร้อยละ 50 ร้อยละ 90

ที่มา : กองพัฒนาอาสาสมัครและผู้นำท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน

2.4 การประกวดกิจกรรม ตำบลเขียวขจีดีเด่น

เพื่อให้การปฏิบัติงานตามภารกิจของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนด้าน การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน บรรลุผลตามแผนแม่บท ยุทธศาสตร์ มาตรการ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ กรมการพัฒนาชุมชนจึงกำหนดกิจกรรม "การประกวดตำบลเขียวขจีดีเด่น" ให้ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้เสนอผลงาน เพื่อรับรางวัลเกียรติคุณดีเด่น เข้มแข็งชูเกียรติ โดยมอบหมายให้ อำเภอ จังหวัด ดำเนินการประกวดกิจกรรม "ตำบลเขียวขจีดีเด่น" ระดับอำเภอและระดับจังหวัดเป็นประจำทุกปี ในระดับอำเภอ ให้ตำบลเสนอผลงานของแต่ละตำบลให้อำเภอพิจารณาคัดเลือกเป็น "ตำบลเขียวขจีดีเด่น" ประจำปี อำเภอละ 1 ตำบล ในระดับจังหวัด ให้อำเภอส่งผลงานของตำบลเขียวขจีดีเด่นระดับอำเภอ เพื่อให้จังหวัดพิจารณาคัดเลือกเป็น "ตำบลเขียวขจีดีเด่นระดับจังหวัด" ประจำปี (กรมการพัฒนาชุมชน. 2543 : 1 - 3) โดยใช้เกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

2.4.1 หมู่บ้านตำบล มีความสะอาดปราศจากมลพิษ (12 คะแนน)

- 1) ครุเรือนจัดบ้านเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ
- 2) ครุเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ
- 3) ครุเรือนร่วมกิจกรรมป้องกันและควบคุมสิ่งแวดล้อม

2.4.2 หมู่บ้านตำบล มีความร่มรื่นเขียวขจีและสวยงาม (12 คะแนน)

- 1) ครุเรือนปลูกพืชผักสวนครัว รั้วกินได้
- 2) ครุเรือนปลูกไม้ดอกไม้ประดับบริเวณบ้าน
- 3) มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับตามที่สาธารณะ สวนหย่อม ถนน วัด

โรงเรียน ศพด.

2.4.3 หมู่บ้านตำบล มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (24 คะแนน)

- 1) มีกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมระเบียบกลุ่มและกองทุน เช่น กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มเขียวขจี กลุ่มรักษายาสูบ ฯลฯ
- 2) มีป้ายคำขวัญเชิญชวนให้คนในหมู่บ้าน ตำบล มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 3) มีแหล่งเพาะซาก้าไม้ (นับรวมทั้งที่ทำใช้เองในครุเรือน)
- 4) ครุเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 5) ครุเรือนปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น อย่างน้อย 1 ต้น ต่อปี

6) คริวเรือนร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.4.4 หมู่บ้าน ตำบล มีและใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (12 คะแนน)

- 1) คริวเรือนที่ทำการเกษตรทำปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุที่ย่อยสลาย
- 2) คริวเรือนประดิษฐ์คิดค้น หรือนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาใช้
- 3) คริวเรือนที่ทำการเกษตร ใช้สารธรรมชาติ

2.4.5 คุณลักษณะของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการดำเนินงาน

3 ด้าน

1) มีอาสาพัฒนาชุมชนหรือผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเป็นแกนนำในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (15 คะแนน)

2) อบต. กสต. กม. ผู้นำองค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ให้การสนับสนุนกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีแผนงาน กิจกรรม และจัดสรรงบประมาณให้การสนับสนุนกิจกรรม (15 คะแนน)

3) มีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เช่น กลุ่มเยาวชน สตรี ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (10 คะแนน)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนา มีภารกิจหลักสำคัญประการหนึ่ง คือ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน และเพื่อให้ดำเนินงานเป็นไปตามแผนและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมอบหมายภารกิจ "ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน" ให้แก่อาสาพัฒนาชุมชน ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ชมรมอาสาพัฒนาชุมชนให้ถือปฏิบัติ คือ งานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ใน 4 ด้าน ซึ่งถือเป็น "รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน" ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย ด้านหมู่บ้านตำบลมีความสะอาดปราศจากขยะและมลพิษ ด้านหมู่บ้านตำบลมีความร่มรื่นเขียวขจีและสวยงาม ด้านหมู่บ้านตำบลมีและใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และด้านหมู่บ้านตำบลมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยกำหนดตัวชี้วัด ผลสัมฤทธิ์ ในส่วนลักษณะผลงาน 15 ตัวชี้วัด นอกจากนั้น กรมการพัฒนาชุมชนยังได้จัดกิจกรรมประเมินผลสัมฤทธิ์ของงาน

ในหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน โดยเพิ่มผลงานด้านการได้รับการสนับสนุนจากองค์กร และการได้รับความร่วมมือจากประชาชน ซึ่งมีตัวชี้วัด 3 ตัวชี้วัด เป็นการวัดความสามารถ ในการปฏิบัติงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน หรือประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ตามรูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน เรียกกิจกรรมนี้ว่า การประกวดกิจกรรม "ตำบลเขียวชาติดีเด่น" ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อมชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนดังกล่าว เป็นแนวคิดในการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อมชุมชน ที่สอดคล้องกับหลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม จึงนำมาใช้เป็นตัวแปร ตามในงานวิจัยครั้งนี้

3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

3.1 การทำงานเป็นทีม

มีนักวิชาการหลายท่านเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ในลักษณะ "ทีมงาน" ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
 คำแช แก้วพรรณนา (อ้างถึงใน ภาควิชาสังคมวิทยา สถาบันราชภัฏ
 มหาสารคาม. 2539 :115-125) กล่าวไว้ว่า แนวความคิดเรื่องทีมงาน ก็คือแนวความคิด ด้านสังคมวิทยา กล่าวคือ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมโดยธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนมีส่วนของ คุณงามความดีแฝงอยู่ในตัว ถ้าหากมนุษย์สามารถรวมตัวกันเป็นทีมและร่วมกันทำงาน เป็นกลุ่มจะช่วยเสริมสร้างการปฏิบัติงานในองค์กรต่าง ๆ จนก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และผลประโยชน์อันพึงจะได้ติดตามมามากมาย ซึ่งนับว่าเป็นผลดี และความสำเร็จ เป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาจิตสำนึกของคนในสังคมโดยส่วนรวม

ทีมงาน หมายถึง การสร้างกลุ่มบุคคลอย่างน้อย 2 คนขึ้นไป เพื่อร่วมมือ ร่วมใจกันปฏิบัติงานตามหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นอย่างดี โดยเข้าใจในวัตถุประสงค์ ขององค์กรไปในทิศทางเดียวกัน และสมาชิกในกลุ่มยอมรับบทบาทของตนเองเพื่อให้ สามารถดำเนินงานบรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ได้วางไว้

หลักการทำงานเป็นทีม

หลักการทำงานเป็นทีมที่ดี เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานสูงยิ่งขึ้นนั้น ควรจะต้องยึดหลักการทำงานเป็นทีม ไว้ ดังนี้

1. ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แน่ชัด กล่าวคือจะต้องมีเป้าหมายรวม ในการทำงานร่วมกันของกลุ่มโดยชัดเจน และสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการพิจารณา กำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการทำงาน
2. มีการวางแผนการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนในกลุ่มมีส่วนร่วมในการวางแผนงานนั้นๆ
3. มีการทำงานเชื่อมสัมพันธ์และช่วยเหลือกันตลอดเวลา การทำงานเป็นทีมที่ดีนั้น จะต้องมีการกำหนดฐานะ บทบาท อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละคน เป็นสัดส่วนให้ทุกคนเข้าใจอย่างแจ่มชัด
4. มีการทำงานตามวิธีแบบประชาธิปไตยในทางปฏิบัติอย่างจริงจังและได้ผล
5. การมีประชาธิปไตยในทีม ถือว่าทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และมีศักดิ์ศรีเหมือนกันการปรับปรุงวิธีทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ ในการทำงานเป็นทีมที่ดีนั้นสมาชิกของทีมจะต้องมีทัศนคติและความก้าวหน้าอยู่เสมอ โดยไม่ผูกพันรูปแบบหรือวิธีการทำงานใด ๆ แบบตายตัว แต่จะต้องมีใจกว้างที่จะยอมรับและพยายามแสวงหาหนทางใด ๆ ก็ได้ ที่จะทำให้งานของกลุ่มประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายดียิ่งขึ้น
6. มีการร่วมกันตัดสินใจที่ถูกต้องและมีเหตุผล ในการจัดข้อขัดแย้งภายในทีมจะต้องใช้วิธีการแก้ไขแบบเผชิญหน้า ชักนำเอาผู้ที่ขัดแย้งกันมาพบปะและปรับความเข้าใจกัน มีการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยข้อมูล ข้อเท็จจริง และเหตุผลเป็นพื้นฐาน
7. มีหัวหน้าทีมงานเป็นผู้นำในแบบฉบับที่ดี หัวหน้าทีมงานจะต้องเป็นแบบฉบับ ตัวอย่างที่ดีทั้งในด้านความประพฤติส่วนตัวและพฤติกรรมในการทำงานและความเป็นผู้นำภายในกลุ่ม
8. มีการบำรุงขวัญและให้กำลังใจแก่ผู้ร่วมทำงานเป็นอย่างดี องค์การจะต้องมีการบำรุงขวัญดี มีวิธีการตอบแทนยกย่องสรรเสริญให้กำลังใจกันอย่างดียิ่ง ทั้งนี้เป็นการสร้างบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการที่สมาชิกจะได้คิดริเริ่ม กล่าวพูด กล่าวเขียน และกล่าวกระทำในสิ่งที่ถูกต้องอย่างสม่ำเสมอ
9. ต้องถือว่าผลสำเร็จของงานเป็นผลงานของกลุ่มโดยแท้ การทำงานเป็นทีมที่ดีนั้นสมาชิกต้องไม่ทำงานในลักษณะแข่งขัน ซึ่งดีชิงเด่น หรือเป็นปรปักษ์ต่อกันในทาง

ส่วนตัว แต่ควรร่วมมือกันเพื่อให้งานของกลุ่มบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายด้วยดี

ขั้นตอนในการทำงานเป็นทีม

1. กำหนดวัตถุประสงค์ของการทำงาน
2. รวบรวมข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและต้องให้ ตรวจสอบปัญหาของงานและรวบรวมรายละเอียดที่ต้องใช้ก่อนลงมือทำงาน
3. กำหนดงานที่จะต้องทำอย่างชัดเจน และแบ่งงานกันทำตามความสามารถและความถนัดของแต่ละคน

4. วางแผน กำหนดทางเลือกที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หลาย ๆ ทาง หาข้อดี ข้อเสียของแต่ละทางเลือกและเปรียบเทียบกัน เลือกเอาทางเลือกที่ดีที่สุดมาวางแผนปฏิบัติ และปฏิบัติไปตามแผนที่วางไว้

5. ทบทวนผลการปฏิบัติงาน เมื่องานเสร็จแล้วสรุปผล และพิจารณาใหม่ว่างานที่ทำไว้ได้ผลดีเพียงไร ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อจะได้ข้อคิดในการปฏิบัติงานครั้งต่อไปให้ดีขึ้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

หลักการเชิงปฏิบัติในการทำงานเป็นทีม

1. ทีมต้องมีอุดมการณ์ที่แน่นอนและสมาชิกทุกคนยอมรับ
2. ถือความถูกต้อง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องถูกใจ
3. ประนีประนอมและร่วมมือกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายรวมอันเดียวกัน
4. อภัยซึ่งกันและกัน
5. อย่าพยายามเอาเปรียบกัน
6. ถือว่าทุกคนมีความสำคัญเท่ากัน
7. เคารพในสิทธิและเสรีภาพส่วนตัวของผู้อื่น
8. อย่าเด่นแต่ผู้เดียว ต้องเด่นทั้งทีม
9. ถือว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นของธรรมดา "No Problems No Progress"
10. เมื่อมีปัญหาหรือไม่พอใจอะไร อย่าเก็บไว้ หรือนำไปพูดลับหลัง แต่ให้นำปัญหานั้นมาพูดให้เข้าใจ
11. รู้จักแบ่งงานกัน และประสานงานกัน
12. มีความเป็นอิสระในการทำงานพอสมควร
13. ต้องปฏิบัติตามกฎ หรือระเบียบของทีมอย่างเคร่งครัด

14. ยอมรับผิดเมื่อทำผิด

15. เมื่อมีการขัดแย้งกันในกลุ่มให้ถือว่า เป็นการมองปัญหาคนละด้าน

ทีมงานจะสร้างประโยชน์ต่อองค์การอย่างไร

1. ก่อให้เกิดความรักเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำงาน
2. ก่อให้เกิดความรู้สึกรับรู้และรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นกับองค์การในทุกด้าน
3. ก่อให้เกิดพลังผลักดัน เพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดทางเลือกของการ

ปฏิบัติงานอันก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดขององค์การ

4. มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อความเจริญเติบโตและความ

ล้มเหลวขององค์การ

5. สร้างและพัฒนาสมาชิกเพื่อรองรับการเป็นผู้บริหารขององค์การในอนาคต

สิริกุล เกียรติกุล (2542 : 4 - 28) ได้เสนอว่า ทีม หมายถึง กลุ่มของบุคคลที่ทำงาน

ร่วมกันเพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยสมาชิกต้องเสียสละความเป็นส่วนตัวเท่าที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

พฤติกรรมของสมาชิกที่พึงประสงค์

1. Encouraging Behavior (พฤติกรรมสร้างเสริม)

1.1 ให้ข้อมูล

1.2 ให้ความคิดสร้างสรรค์

1.3 สนใจและใฝ่รู้

1.4 ประสานความคิดได้เมื่อขัดแย้ง

1.5 ควบคุมการทำงานได้ (รวมทั้งการโต้เถียง)

2. Relate Behavior (พฤติกรรมสร้างสัมพันธ์)

2.1 ประนีประนอม

2.2 สร้างบรรยากาศ

2.3 ให้กำลังใจและชมเชย

2.4 เห็นด้วย

2.5 รับฟังข้อคิดเห็น

ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบของ Team Work ที่ดี

1. มีเป้าหมายที่ชัดเจน ทุกคนในทีมเข้าใจชัดเจนและเต็มใจที่จะเอาตัวเองเข้าไปผูกพันกับเป้าหมายนั้นอย่างแท้จริง
2. แต่ละคนในทีมงานมีความเข้าใจในขอบเขต ฐานะ บทบาท ตลอดจนอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่อย่างแน่ชัด
3. แต่ละคนในแต่ละตำแหน่งจะต้องเข้าใจในความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของงานของตนกับของคนอื่นๆในทีม และพร้อมที่จะให้หรือรับความช่วยเหลือร่วมมือร่วมใจอย่างเต็มที่
4. สมาชิกของทีมนำมาทำงานแบบยืดหยุ่น โดยมีทัศนคติยึดถือว่า ลักษณะหน้าที่การงานที่ปฏิบัติจะเป็นตัวกำหนดรูปแบบ Forms Follows Function มิใช่รูปแบบเป็นตัวกำหนดลักษณะหน้าที่การงานที่ปฏิบัติ
5. สมาชิกแต่ละคนในทีมจะต้องรู้จักตัวของตัวเองได้และเข้าใจเพื่อนในทีมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย
6. มีการวางแผนงาน กิจกรรมใดๆ เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมยอมรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย
7. มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นประจำ สม่ำเสมอ เพื่อการติดตามความก้าวหน้าของงาน และกระชับความสัมพันธ์ภายในทีมงาน
8. การสื่อสารและสัมพันธ์ภาพในทีม จะมีบรรยากาศของความไว้วางใจกัน และเปิดเผยต่อกันแลกันสูง จนกระทั่งทุกคนกล้าที่จะพูดอย่างที่ตนรู้สึก และอย่างตรงไปตรงมา
9. ภายในทีมจะมีปฏิกริยาโต้ตอบ หรือขัดแย้งในความคิดเห็นสูง ขณะเดียวกันความขัดแย้งในทางส่วนตัวมีน้อย
10. การจัดการความขัดแย้งภายในทีม จะใช้วิธีการแบบเผชิญหน้าแก้ปัญหาด้วยข้อเท็จจริงโดยมุ่งหวังต่อความเข้าใจและการสื่อสารที่ดีระหว่างกันและกัน
11. จะมีการใช้ประโยชน์และประสานประโยชน์ในเรื่องการขาดความรู้ความสามารถตลอดจนความแตกต่างของแต่ละคนในทีมให้ได้ผลร่วมกันอย่างสูงสุด
12. การตัดสินใจใดๆ ภายในทีม จะอาศัยข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (Fact) แทนข้อมูลที่เป็นเพียงความรู้สึกนึกคิด (Felt)

13. ภาวะความเป็นผู้นำในกลุ่มจะไม่ใช่เป็นในลักษณะที่ว่า นายคนเดียวเท่านั้นที่ผูกขาด แต่ภาวะการเป็นผู้นำจะกระจายไปทั่วภายในทีม

14. สมาชิกในทีมมีการยอมรับนับถือและเคารพในความแตกต่างของความรู้ความสามารถของแต่ละคนอย่างเต็มที่

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมในลักษณะการทำงานเป็นทีม ผู้วิจัยได้สรุปเป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

การทำงานเป็นทีม เป็นรูปแบบการทำงานที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน ตามหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิกในทีมงานโดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน จำเป็นต้องมีหลักการทำงานที่ดีและเหมาะสม ทั้งในเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปฏิบัติงานเป็นทีมบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย คือ การได้รับความร่วมมือจากทีมงาน

3.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการพื้นฐานในงานพัฒนาชุมชน มีนักวิชาการเกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชนหลายท่านได้เสนอ ความหมาย รูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ดังนี้

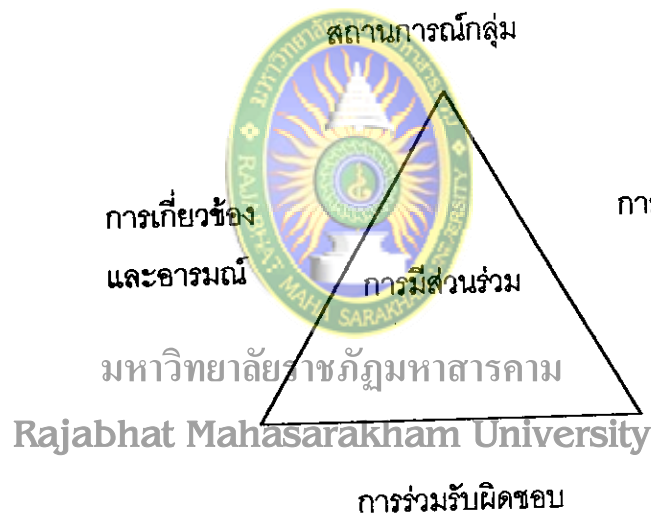
ทองศักดิ์ คุ่มไชนะ (2541 : 93) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง

2. กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกซึ่งวิธีแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติ โดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

3. กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (อ้างถึงใน ภาควิชาสังคมวิทยา สถาบันราชภัฏ
มหาสารคาม. 2539 : 95 - 99) ได้เสนอว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้าน
จิตใจ และอารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์
กลุ่ม (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ
(Contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับ
กลุ่มดังกล่าวด้วย

แผนภูมิที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชน

จากนัยความหมายดังกล่าว การมีส่วนร่วมจึงประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ

1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์
2. การกระทำการ
3. การร่วมรับผิดชอบ

โดยสรุปแล้วกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ +

การประสานงาน+ความรับผิดชอบ

ดังนั้น การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุ
วัตถุประสงค์ ด้วยความตั้งใจ (ความร่วมมือร่วมใจ) โดยกระทำการงานดังกล่าวในห้วงเวลา
และลำดับเหตุการณ์ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะและเหมาะสม (การประสานงาน)
กับทั้งกระทำการงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่า เชื่อถือไว้ใจได้
(ความรับผิดชอบ)

นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังได้กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับการระดม ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา เป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ "การช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้" (Help the People to Help Themselves or Aided self - Help) ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา กล่าวคือ ประชาชนจะต้องช่วยกัน ในการเป็นผู้กระทำการพัฒนาตนเอง มิใช่เป็นแต่เพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะผู้กระทำการพัฒนาเป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนา คือ พัฒนาตนเองไปด้วย นอกเหนือไปจากการทำให้เกิดการพัฒนาอย่างกว้างขวางในชุมชนนั้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

แผนภูมิที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

สมชัย คำเพราะ (2543 : 22) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ โดยเป็นตัวนำในการกระทำกิจกรรมทุกขั้นตอน คือ ชั้นประเมินปัญหา ชั้นการวางแผน ชั้นการดำเนินงาน ชั้นการจัดสรรให้ประชาชนได้รับ ประโยชน์ และชั้นการติดตามประเมินผลและรับผิชอบ

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 20) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิด โอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วม รับผิชอบในงานต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 : 6 - 7) ได้อธิบายถึงความหมาย รูปแบบและ ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการพัฒนาไว้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมทางการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนและชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในเรื่อง หนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนแบ่งออกเป็น 8 ลักษณะ ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงลดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนา ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชนและรัฐบาล ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

รูปแบบการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่แท้จริงหรือสมบูรณ์ ประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล และประการสำคัญคือ การตัดสินใจด้วยตนเอง
2. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมทางการเงินและบริการ
3. การใช้ประโยชน์ ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและควบคุมสังคม
4. การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่าย ผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากันซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม

หรือวัตถุประสงค์ก็ได้

นอร์แมน & อัฟฮอฟฟ์ (Norman and Uphoff. อ้างถึงใน สมชัย คำเพราะ. 2543 : 23) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ว่า ประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. การกระจายอำนาจเพื่อให้เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระและความสามารถกำหนดสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในชนบท มิใช่เป็นการแบ่งส่วนอำนาจทางการเมืองเท่านั้น

2. ความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นการกระทำในขั้นที่สองของการที่ประชาชนมีอำนาจที่จะกำหนดสิ่งที่ตนต้องการได้ แต่การตัดสินใจนี้จะต้องมีการเรียนรู้สะสมประสบการณ์ และมีเหตุผลมากกว่าการกระทำโดยความพอใจ หรือเป็นไปตามเสียงข้างมากของกลุ่ม

3. การสร้างองค์กรของประชาชนที่จะเป็นตัวแทนของการติดต่อ ต่อรอง และปกป้องผลประโยชน์จากการกระทำของตน ควรจะเป็นองค์กรที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ไม่ซับซ้อนและจำกัดสิทธิที่ชาวชนบททั่วไปจะเข้าร่วม

4. ผลประโยชน์ตอบแทนจากการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากจะเน้นที่การกระทำแล้ว ยังเน้นที่การได้รับผลประโยชน์จากการกระทำที่เท่าเทียมกันอีกด้วย

จากแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้วิจัยได้สรุปเป็นกรอบในการวิจัยได้ดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการดำเนินงาน ระหว่างประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับราชการ ประชาชนกับองค์กร หรือทั้งสามฝ่าย คือ ประชาชน ราชการ องค์กรดำเนินการร่วมกัน บนพื้นฐานแห่งความจริงจัง จริงใจ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมระหว่างผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนกับภาคราชการ นั่นคือ การได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน

4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Theory of Social Action)

พาร์สัน (Talcot Parson.1962 : อ้างถึงใน สุรพล กาญจนะจิตรา : 2533 :

19) ได้อธิบายถึงการกระทำของมนุษย์ในลักษณะที่สามารถนำไปปรับใช้กับสังคมโดยทั่วไป
ได้ว่า การกระทำใด ๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับ

1. บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล (Personality)
2. ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ (Social System)
3. วัฒนธรรม (Culture) ในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ และวัฒนธรรมนี้

จะเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดกับความเชื่อ (Ideal or Beliefs) และค่านิยมของบุคคล
(System of Value Orientation)

ทั้ง 3 ประการดังกล่าวจะมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน เกิดเป็นการกระทำ
(Action) ของบุคคลขึ้นมา

รีเดอร์ (William W. Reeder. 1971 : อ้างถึงใน สุรพล กาญจนะจิตรา. 2533 :

22 - 23) อธิบายว่า การกระทำทางสังคมนั้น ประกอบด้วยกลุ่มปัจจัยหลายประการ มิได้
จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง เหตุผลในการกระทำของมนุษย์ที่ รีเดอร์ (Reeder)
กล่าวคือ

ปัจจัยดึง (Pull Factors)

1. เป้าประสงค์ (Goals)
2. ความเชื่อ (Belief Orientations)
3. ปทัสถาน (Value Standard)
4. นิสัย และขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and Custom)

ปัจจัยผลัก (Push Factors) ให้เกิดการกระทำ ประกอบด้วย

1. ความคาดหวัง (Expectation)
2. ข้อผูกพัน (Commitment)
3. แรงเสริม (Force)

ปัจจัยสนับสนุน (Support Factors)

1. โอกาส (Opportunity)
2. ความสามารถ (Ability)

3. การสนับสนุน (Support)

นอกจากนี้ รีเดอร์ ยังได้อธิบายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยหรือสาเหตุที่จะมีผลต่อการกระทำทางสังคม ดังนี้

1. ในสถานการณ์ของการกระทำทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของบุคคลหลายคน ซึ่งแต่ละคนก็จะมีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำ
2. บุคคลหรือองค์การจะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผล ซึ่งผู้ตัดสินใจเองได้คิดว่ามันสอดคล้อง หรือตรงกับปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ
3. เหตุผล ผู้ตัดสินใจเองจะตระหนัก หรือให้น้ำหนักที่แตกต่างกันในการเลือกเหตุผล หรือปัจจัยที่จะมามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
4. เหตุผลที่เกี่ยวข้องกันกับการตัดสินใจนั้น อาจจะเป็นเหตุผลเฉพาะเหตุผลเพียงหนึ่งประการหรือมากกว่า จากจำนวนเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทั้ง 10 ประการ ที่กล่าวมาแล้ว
5. อาจมีเหตุผลสองหรือสามประการ จากเหตุผลทั้ง 10 ประการ หรืออาจจะมีไม่มีเลยที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทุกโอกาส
6. กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้นย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลงได้
7. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคม จะมีบ่อยครั้งที่จะมีทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อที่จะสนองตอบต่อสถานการณ์นั้น
8. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจจะมีทางเลือกโดยเฉพาะ ซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละคน
9. เหตุผลที่จะตัดสินใจ สามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว

จากทฤษฎีการกระทำทางสังคมดังกล่าว ผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้ ปัจจัยที่เป็นเหตุผลของการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพคือ ปัจจัยหลัก ได้แก่ ข้อผูกพัน ซึ่งได้แก่พันธะ (Mission) ซึ่งมีกับชุมชนโดยการที่ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนรับอาสากับชุมชนเข้ามาแก้ไขปัญหาของชุมชน ส่วนปัจจัยหนุนที่จะช่วยเสริมความสำเร็จได้แก่ ความสามารถของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเอง และที่สำคัญคือ การได้รับการสนับสนุน

4.2 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์

มาสโลว์ (A.H. Maslow.1970 : 69 อ้างถึงใน สมพงษ์ เกษมสิน. 2523 : 305) ได้ตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจ (Maslow's General Theory of Human Motivation) ซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับกันแพร่หลาย โดยมีข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนี้

1. มนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอ และไม่มีที่สิ้นสุด แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการนั้นขึ้นอยู่กับว่าเขามีสิ่งนั้นอยู่แล้วหรือยัง ขณะที่ความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการอย่างอื่นจะเข้ามาแทนที่ กระบวนการไม่มีที่สิ้นสุด และจะเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย
2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่เป็นสิ่งจูงใจพฤติกรรม
3. ความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากต่ำไปหาสูงตามลำดับของความสำคัญ กล่าวคือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนอง

มาสโลว์ ได้สรุปลักษณะของการจูงใจไว้ว่า การจูงใจจะเป็นไปตามลำดับของความต้องการอย่างมีระเบียบ จากต่ำไปหาสูง ดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำดื่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น
2. ความต้องการความปลอดภัย หรือความมั่นคง (Safety or Security Needs) ถ้าหากความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองตามสมควรแล้ว มนุษย์ก็จะมีความต้องการในขั้นสูงต่อไป นั่นคือ ความต้องการความปลอดภัย หรือความมั่นคง
3. ความต้องการทางด้านสังคม (Social or Belonging Needs) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นภายหลังที่คนได้รับการตอบสนองในขั้นต่ำกว่ามาแล้ว ความต้องการในด้านนี้จะเป็นความต้องการเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันและการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่นและมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม
4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องทางสังคม (Esteem Needs) หรือความต้องการที่จะมีฐานะเด่นในสังคม เป็นความต้องการของมนุษย์ในระดับสูงขึ้นมาอีก ต้องการที่จะได้เข้าร่วมและได้รับการยอมรับในสังคม มีมิตรภาพและความรักจากเพื่อน

ร่วมงาน

5. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต (Self-Realization or Self Actualization) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ ภายหลังจากที่มนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการทั้ง 4 ขั้นอย่างครบถ้วนแล้ว ความต้องการในขั้นนี้จะเกิดขึ้นและมักจะเป็นความต้องการที่เป็นอิสระเฉพาะแต่ละคน ซึ่งต่างก็มีความคิดใฝ่ฝันที่อยากจะได้ความสำเร็จในสิ่งอันสูงส่งในทัศนะของตน

จากทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแนวคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

มนุษย์ทุกคนมีความต้องการตลอดเวลา เริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความต้องการของมนุษย์มีหลายระดับ จากระดับต่ำไปจนถึงระดับสูง ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน คือ ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ

4.3 ทฤษฎีการจูงใจของเฮอริชเบอร์ก (Herzberg)

เฮอริชเบอร์ก (Fredrick Herzberg) 1959 : 113-115 อ้างถึงใน วรรณ รัตมิตต์. 2543 : 16 - 17) ได้กล่าวถึง ปัจจัยจูงใจ กล่าวคือเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานให้เกิดความพอใจในการปฏิบัติงาน โดยมีสมมุติฐานว่า คนเราจะปฏิบัติงานให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพได้นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติงาน เพราะความพึงพอใจในงานจะช่วยเพิ่มความสนใจในงานมากขึ้น เพิ่มความกระตือรือร้นในการทำงานยิ่งขึ้น และเพิ่มผลผลิตในการผลิตให้สูงขึ้น

เฮอริชเบอร์ก (Herzberg) ได้เสนอองค์ประกอบที่จะช่วยจูงใจให้คนปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ โดยสรุปได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. องค์ประกอบแห่งความพอใจในงาน อันเป็นองค์ประกอบกระตุ้น (Motivator Factors) ได้แก่

- 1.1 ความสำเร็จ (Achievement)
- 1.2 การยอมรับ (Recognition)
- 1.3 ลักษณะของงาน (The Work itself)
- 1.4 ความรับผิดชอบ (Responsibility)

- 1.5 ความก้าวหน้า (Advancement)
2. องค์ประกอบที่ป้องกันมิให้เกิดความไม่พึงพอใจในงาน หรือองค์ประกอบค้ำจุน (Maintenance Factors) หรือเรียกทั่ว ๆ ไปว่า ปัจจัยสุขอนามัย (Hygiene Factors) ได้แก่
 - 2.1 นโยบายและการบริหารองค์การ (Company Policy and Administration)
 - 2.2 วิธีการปกครองบังคับบัญชา (Technical Supervision)
 - 2.3 เงินเดือน (Salary)
 - 2.4 การปกครองบังคับบัญชาส่วนบุคคล (Interpersonal Supervision)
 - 2.5 สภาพะการทำงาน (Working Conditions)

จากทฤษฎีการจูงใจของเฮอรัลด์เบอร์กสรุปเป็นแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

คนเราจะปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายงานให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพได้นั้น ขึ้นอยู่ที่ความพึงพอใจในงานนั้น ๆ ว่ามีความพึงพอใจมากน้อยแค่ไหน ความพึงพอใจจะช่วยเพิ่มความสนใจ ความกระตือรือร้นในการทำงานและเพิ่มผลผลิตในการผลิตให้สูงขึ้น องค์ประกอบที่จะช่วยจูงใจให้คนปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ มี 2 อย่าง คือ องค์ประกอบกระตุ้น และองค์ประกอบค้ำจุน การปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนครั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความพอใจในงานซึ่งเป็นองค์ประกอบกระตุ้น คือ การได้รับการยอมรับ และความรับผิดชอบ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมนึก ปัญญาสิงห์ (2524 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตในจังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตให้ประสบความสำเร็จ คือ คณะกรรมการมีความมั่นใจ มีความสามารถ มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติงาน ได้รับคำแนะนำ สนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกและได้รับการฝึกอบรม

ศุภฎิ อายุวัฒน์ และคณะ 2535 (อ้างถึงใน สมชัย คำเพราะ 2543 : 52)

ได้วิจัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานวนศาสตร์ชุมชน : กรณีชุมชนห้วยม่วง พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจะมีบทบาทเป็นแกนสำคัญในการตัดสินใจ ประชาชนจะมีส่วนร่วมช่วงการกำหนดแผนงานกิจกรรมต่าง ๆ โดยการกระจายผลประโยชน์ จากผู้นำไปสู่ส่วนรวม ทั้งนี้เพราะการดำเนินงานของโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชน เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้ จะติดต่อกับผู้นำก่อนแล้วจึงเจาะจงไปที่กิจกรรม หรือครัวเรือนโดยใช้กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ เป็นแนวทาง เช่น วันเด็กแห่งชาติ ปัจจัยที่มี ส่วนส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมในงานวนศาสตร์ชุมชน ได้แก่ กิจกรรมเหล่านั้นต้อง3 สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน มีผู้สนใจกลุ่ม มีเวลาและฐานะพออยู่พอกิน กิจกรรมนั้น ๆ ต้องให้ประโยชน์อันใกล้ ก่อให้เกิดความรู้ ฉะนั้นกิจกรรมวนศาสตร์ที่อยู่ใน ระดับ "ครัวเรือน" จึงมีความสำคัญ และมีบทบาทค่อนข้างมาก รองลงมาคือ กิจกรรมตามกลุ่มสนใจประเภทต่าง ๆ ทั้งนี้ โครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชนจะต้องมีการ สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

อัญญา วงษ์ภทรดี (2536 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสามารถในการ ดำเนินงานของอาสาสมัครสาธารณสุข ที่ปฏิบัติงานในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน จังหวัด บุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการดำเนินงานของ อาสาสมัครฯ คือ ปัจจัยประชากร ได้แก่ สถานภาพสมรส ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการ ศึกษา ปัจจัยส่งเสริมภายนอก ได้แก่ ชีวิตครอบครัวและเครือญาติ ชีวิตการทำงาน การได้รับการฝึกอบรมด้านบริหาร การศึกษาดูงาน การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ การยอมรับจากสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน และปัจจัยสนับสนุนด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ งบประมาณ

เพ็ญแข ศรีสุทธิกุล (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทักษะคติต่องาน พัฒนาชุมชนเขตชานเมือง และการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน จังหวัดนครปฐม โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จังหวัด นครปฐม จำนวน 121 คน พบว่า ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนา ชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติต่องานพัฒนาชุมชนเขตชานเมือง และทัศนคติต่อ งานพัฒนาชุมชนในเขตชานเมืองของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนและปัจจัยด้านระดับการศึกษา ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน การติดต่อกับเจ้าหน้าที่

พัฒนาชุมชน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน

ภัสรา คติกุล (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทที่คาดหวังแลบทบาทหน้าที่ที่เป็นจริงในการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่น ประจำปี 2536 โดยเก็บข้อมูลจากอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่น จำนวน 135 คน พบว่า บทบาทที่คาดหวังและที่เป็นจริงของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน มีความแตกต่างในด้านปัญหาการปฏิบัติงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะ 1. พัฒนาการไม่มีเวลาให้ ไม่ได้แนะนำตัวผู้นำ อช. ต่อสภาตำบล 2. ขาดการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณที่เป็นโครงการโดยการริเริ่มของผู้นำ อช. 3. ขาดการเพิ่มพูนทักษะและความรู้ 4. ปัญหาผู้นำท้องถิ่นไม่เข้าใจในบทบาทของผู้นำ อช. จึงขาดการสนับสนุนการปฏิบัติงาน 5. ปัญหาความร่วมมือของประชาชน และ 6. ปัญหาส่วนตัวของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเองที่ทำงานให้หลายหน่วยงานจึงทำให้สับสน สวัสดิการที่ได้รับมีความแตกต่างกัน

สุภาวรัตน์ ลับเลิศลพ (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขในงำนสาธารณสุขเขตปริมณฑลจังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุข อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือ อาชีพค้าขาย เวลาที่ปฏิบัติงาน ระดับการศึกษา ความรู้เกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับการควบคุมและป้องกันโรคประจำถิ่น ทศนคติในการป้องกันและแก้ไขมลภาวะและสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ทศนคติต่อการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค และทศนคติต่อการดูแลทันตสาธารณสุข

จิระ กาญจนภักดิ์ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 1 จำนวน 236 คน พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำ อช. ได้แก่ รายได้ การเข้าร่วมประชุม/ฝึกอบรม/สัมมนาของผู้นำ อช. ความรู้ความเข้าใจในงานอาสาพัฒนาชุมชน และทศนคติที่มีต่องานอาสาพัฒนาชุมชน ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลที่เกี่ยวกับมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำ อช. ได้แก่ เพศ อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม วิธีการเข้าสู่ตำแหน่งอื่น ๆ ความคาดหวังในโอกาสก้าวหน้า และยังพบว่า ระดับความรู้ความเข้าใจ

ในงานอาสาพัฒนาชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีความรู้อยู่ในระดับมาก ระดับทัศนคติที่มีต่องานพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับดี ส่วนระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทอยู่ในระดับมาก

วินิจฉัย สัพทพันธ์ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบท กรณีศึกษาจังหวัดชลบุรี โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน จำนวน 15 ราย สรุปผลการศึกษาว่า ผู้นำ อช. มีระดับความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม เรื่องทรัพยากรดิน น้ำ อากาศ และขยะมูลฝอยอยู่ในระดับสูง และปัจจัยที่มีผลต่อความรู้ของผู้นำ อช. ประกอบด้วย ลักษณะส่วนบุคคล (อายุ การเป็นสมาชิกกลุ่มการศึกษา) และพฤติกรรมการรับรู้ข่าวสารของผู้นำ อช. มีความสัมพันธ์กับความรู้ของผู้นำ อช. ส่วนการนำความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ประโยชน์ ผู้นำ อช. ส่วนใหญ่นำความรู้ไปใช้โดยการลงมือปฏิบัติ หรือชักชวนประชาชน กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล การทำความสะอาดแหล่งน้ำ การปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ หรือที่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะโดยการฝังกลบ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ฯลฯ

สุทัศน์ ตุงรงค์เรือง (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการพลเรือนสามัญในสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ เขตการศึกษา 5 ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจคือ ลักษณะงานที่ปฏิบัติ และการได้รับการยอมรับนับถือ

ไพฑูรย์ โพธิ์สว่าง (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง กรณีศึกษาพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 2 พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การได้รับคำชมเชย หรือรางวัลเกียรติคุณดีเด่นจากส่วนราชการของกรมการพัฒนาชุมชน รองลงมาได้แก่ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน การใช้เครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ และการได้รับข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีปัจจัยที่น่าสนใจอีก 2 ประการ ที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาฯ ด้วย คือ การได้รับการฝึกอบรม หรือประชุมชี้แจงเกี่ยวกับงานอาสาพัฒนาชุมชน และระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งผู้นำ อช.

วรรณ รัศมีทัต (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนพื้นที่ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 7 โดยเก็บข้อมูลจากผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน จำนวน 280 คน พบว่า ปัจจัยที่เข้ามามีอิทธิพลตามลำดับ คือ 1) ความรู้ความเข้าใจในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน 2) การได้รับการฝึกอบรมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน 3) การได้รับประโยชน์ต่อตัวผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ส่วนระดับศักยภาพในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนโดยสรุปอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

6.1 ตัวแปรที่น่าจะมีผลต่อประสิทธิภาพของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนที่ได้จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

6.1.1 งานวิจัยของ 1. จีระ กาญจนภักดิ์ 2. อัญชญา วงษ์ภัทรดี

3. อุษฎี อายุวัฒน์และคณะ ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจ

6.1.2 งานวิจัยของ 1. จีระ กาญจนภักดิ์ 2. สภาวรัตน์ ลับเลิศลพ 3. วรรณ รัศมีทัต 4. สมนึก ปัญญาสิงห์ 5. เพ็ญแข ศรีสุทธิกุล ได้แก่ การได้รับการฝึกอบรม เจตคติที่มีต่องานที่ปฏิบัติ ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ และความรู้ความเข้าใจในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน

6.1.3 งานวิจัยของสมนึก ปัญญาสิงห์ ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่

6.1.4 งานวิจัยของสุทัศน์ ตรงศรีเรือง ได้แก่ การได้รับการยอมรับนับถือ

6.1.5 งานวิจัยของ ไพฑูรย์ โพธิ์สว่าง ได้แก่ การได้รับข่าวสารจากสื่อต่างๆ การได้รับคำชมเชยหรือเกียรติคุณดีเด่น

6.2 ตัวแปรอื่นที่น่าจะมีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนซึ่งได้จากแนวคิดการมีส่วนร่วม คือ การได้รับการสนับสนุนจากทีมงาน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1. **ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)** ได้แก่ ปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อประสิทธิภาพของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย

- 1.1 ฐานะทางเศรษฐกิจ
- 1.2 การได้รับข่าวสารจากสื่อต่างๆ
- 1.3 การได้รับการยอมรับนับถือ
- 1.4 การได้รับการฝึกอบรม
- 1.5 ความรู้ความเข้าใจในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน
- 1.6 ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่
- 1.7 เจตคติที่มีต่องานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน
- 1.8 การได้รับคำชมเชยหรือเกียรติคุณดีเด่น
- 1.9 การได้รับการสนับสนุนจากราชการหรือองค์กร
- 1.10 การได้รับความร่วมมือจากทีมงาน

2. **ตัวแปรตาม (Dependent Variables)** ได้แก่ ประสิทธิภาพของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน ที่กรมการพัฒนาชุมชนกำหนดให้เป็นงานเอกลักษณ์ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนใน 4 ด้าน ได้แก่

- 2.1 ด้านหมู่บ้านตำบล มีความสะอาด ปราศจากขยะและมลพิษ
- 2.2 ด้านหมู่บ้านตำบล มีความร่มรื่น เขียวขจี และสวยงาม
- 2.3 ด้านหมู่บ้านตำบล มีและใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน
- 2.4 ด้านหมู่บ้านตำบล มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

แผนภูมิที่ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย